

*Ο Ελαιών της Πρεβέζης **

Δεν γνωρίζω αν σήμερα οι γεωργικές υπηρεσίες της πόλεώς μας κατέχουν ακριβή στοιχεία για τον αριθμό των ελαιοδένδρων της περιοχής της Πρεβέζης και αν κρατούν στατιστική της ετησίας παραγωγής λαδιού κατά την τελευταία δεκαετία (1944-1954). Ημείς στο άρθρο τούτο θα αναφέρουμε μερικά στοιχεία διά τον αριθμό των ελαιοδένδρων και την παραγωγή λαδιού, που μάς αναφέρουν διάφοροι συγγραφείς της εποχής της Βενετοκρατίας εν Πρεβέζη τότε που το πρώτον ήρχισε η δενδροφύτευσις και καλλιέργεια της ελιάς στην Πρέβεζα.

Όλη σχεδόν η έκταση από την Νικόπολιν έως τον Άγιο Θωμά, Σκαφιδάκι, Αγία Τριάδα, Αγία Σωτήρω και από την πλευρά του Ιονίου πελάγους ως τον Άγιο Γιώργη και μέχρι το φρούριον το σημερινό του Αγίου Ανδρέα, στις αρχές του 18^{ου} αιώνος, ήταν κατάφυτη από άγρια δένδρα, καστανιές και βελανιδιές κυρίως, που παρήγον άφθονη και εξαιρετη ναυπηγίσμημη ξυλεία και ξυλάνθρακες. Τα δάση αυτά, πριν να έλθουν οι Βενετοί στον τόπον μας, ήσαν τα πιο πολλά ιδιοκτησία του τουρκικού κράτους ή των Τούρκων αγάδων και ολίγων Χριστιανών, που τούς τα παρεχώρησαν οι Τούρκοι με μπουγιουρντιά ή φερμάνια αμείβοντες τας εκδουλεύσεις των προς το τουρκικό κράτος.

Τα άγρια αυτά δένδρα ονομάζουν τα έγγραφα των επισήμων Βενετών αγρονόμων «Τάβλες» γιατί εκτός της χρησιμοποίησεώς των για την κατασκευή πλοίων, εκόβονταν και ως σανίδες των πατωμάτων ή της σκέπης των σπιτιών και καλυβών των κατοίκων της πόλεως.

Από τέτοιες τάβλες ήταν καμωμένες οι στέγες πολλών παλιών Πρεβεζιάνικων σπιτιών και πιθανόν να σώζονται εις μερικά και σήμερα άφθαρτες γιατί ήταν πολύ σκληρές και δεν εσήποντο με τη βροχή.¹

* Το άρθρο δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Βήμα Πρεβέζης* σε δύο συνέχειες, στα φύλλα 573 της 18.1.1954, σελ. 1 και 574 της 1.2.1954, σελ. 1. Συμπληρωμένο και βελτιωμένο αναδημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία*, τχ. 26, Ιούνιος 1954, σελ. 606-610. Αναπαράγεται η δημοσίευση της *Ηπειρωτικής Εστίας* με την προσθήκη, σε μορφή υποσημειώσεων, ελάχιστων κειμένων που περιλαμβάνονται στο σύντομο άρθρο του *Βήματος Πρεβέζης* και παραλείπονται από αυτό της *Ηπειρωτικής Εστίας*.

¹ Το ότι πριν να φυτευθούν οι ελιές στην περιοχή της Πρεβέζης, υπήρχαν αυτού τεράστιες δασώδεις εκτάσεις, μάς το αναφέρει ο περιηγητής Κυριακός ο Αγκωνίτης, που επέρασε στα

Με την συνθήκην του Πασσάροβιτς (1718) οι Βενετοί εκράτησαν, ως κυρίαρχοι, εκτός της Επτανήσου και την Πρέβεζα, Βόνιτσα, Πάργα, Βουθρωτόν. Τότε τα μεν δημόσια τούρκικα δάση έγιναν ιδιοκτησία της Δημοκρατίας του Αδρία, τα δε ιδιόκτητα εξαγοράσθησαν ή επωλήθησαν από τους αγάδες εις ταύτην και τους πρώτους οικιστάς της περιοχής που ήρχοντο εις Πρέβεζαν από το Ξηρόμερο και Επτάνησον ή την Ιταλίαν και Δαλματίαν.

Το μεγαλύτερο μέρος από τα τούρκικα δημόσια δάση ή τις ακαλλιέργητες και άδεντρες εκτάσεις και χέρσους γαίας παρεχώρησεν η Βενετία εις τους συμμάχους της, εις τον πόλεμον κατά της Τουρκίας (1714-1718), Έλληνας κατά πρώτον και Ιταλούς ή Δαλματούς μισθοφόρους καπεταναίους, με τον όρον να κόψουν τα άγρια δένδρα, που τα εχρειάζετο η Βενετία για

1436 μ.Χ. από τον τόπον τούτον, και γράφει στο οδοιπορικόν του ότι είδε τεράστια αγριόδενδρα και τα μεγαλοπρεπή ερείπια της Νικοπόλεως. Τότε η ένδοξη αυτή πόλις είχε μετονομασθή Πρέβεζα ή Πρέβεσα από τους Σλάβους. Πώς και γιατί είναι άλλη κουβέντα μεγάλη. Γνωρίζουμε προσέτι ότι από τους Ρωμαϊκούς χρόνους στην θέση «Μαργαρώνα» ήταν εγκατεστημένο ναυπηγείο μεγάλων και μικρών πλοίων, που πρώτη ύλη τους ήταν η άφθονη ξυλεία των δασών της περιοχής. Ο Ταρσανάς αυτός διατηρήθηκε και εδούλευε και με τους Βυζαντινούς και τους Τούρκους και τους Βενετούς (1717-1797) και πάλι με τους Τούρκους (1800-1912) και με τους Έλληνας από τα 1912 ως σήμερα. Βιομηχανίες ως γνωστόν, δημιουργούνται εκεί που είναι εύκολη και άφθονη η πρώτη ύλη. Λέγει ο Αγκωνίτης: «Επισκεφθείς εγώ αυτός την Κασσώπην, και μακράν των παραλίων της Κερκύρας διελθών φόβω του καταμαστιζόντος αυτήν λοιμού αφικόμην εις Βουθρωτόν αρχαίαν πόλιν του Τρωικού Ελένου εν Ηπειρώ. ... Και εντεύθεν διήνυτο εν υπηρετική ολκάδι αύλακας ποιούση εν τω γυρώ βασιλείω του ευμενούς Ποσειδώνος. Αναχθέντες έπειτα, μετέβημεν εκ του πεδίου της Δωδώνης εις τα παράλια Πάργας, Φαναρίου και Αρνατίουμ. Περί δεκάτην πέμπτην Καλανδών μηνός Ιανουαρίου ήλθομεν εις το μέγα και περικλεές άλσος της Δωδώνης· και έπειτα εις την αρχαιοτάτην Νικόπολιν· ένθα είδομεν τα αρχαία ιερά του Διός». Βλ. Χιώτης Παναγιώτης, *Ιστορικά Απομνημονεύματα*, τόμ. Β΄, Κέρκυρα 1858, σελ. 238-239. Πολύ μπερδεμένα δηγείται το ταξίδι του ο περιηγητής. Πολλή σύγχυσις των γεωγραφικών μερών γίνεται στην επιστολή του. Πού τοποθετεί το πεδίο της Δωδώνης από το οποίον αναχθέντες έφθασαν εις τα παράλια της Πάργας και Φαναρίου και εις το περίεργον αυτό Αρνατίουμ; Μη θέλει να πη Ακαρνανία; Έφυγαν από το πεδίο της Δωδώνης και έφθασαν πάλιν εις το περικλεές και μέγα άλσος της Δωδώνης; Αυτές οι ανακατωσιές και μπερδεμνίες εξομαλύνονται άμα υποθέσουμε ότι το πλοίο του Κυριακού τους έβγαλε αυτόν και τους συνταξιδιώτας του στην θέση «Μονολίθ» προς το Ιόνιον, όπου ήταν μέγας, κατασκευασμένος από τους Ρωμαίους και κατόπιν τους Βυζαντινούς, μόλος της Νικοπόλεως, του οποίου σώζονται εισέτι λείψανα, απ' εκεί τράβηξαν προς Μιχαλίτσι και Φλάμπουρα, όπου σώζεται κάποιο λείψανο με τεραστίους υψηλούς κορμούς δάσους και κατόπιν επεσκέφθησαν τα ερείπια της Νικοπόλεως, όπου υπήρχαν άλλοτε, προ της καταλήψεως (1040 π.Χ.) της πόλεως από τους Βουλγάρους τα ιερά του Απόλλωνος του Ποσειδώνος και Αφροδίτης. Το μέγα αυτό δάσος έφθανε μέχρι της σημερινής Πρεβέζης καλύπτον όλην την έκτασιν της μικράς χερσονήσου, μήκους 12 χιλ. περίπου. Αυτό κόψανε οι Βενετοί και τον τόπον τον φυτέψανε με ελιές.

την ναυπήγηση των γαλερών της και κατόπιν να φυτεύσουν τους κλήρους των με ελαιόδενδρα. Τέτοια διατάγματα παραχωρήσεως κλήρων εκδιδόμενα παρά της Βενετικής Γερουσίας ή του εκάστοτε Γενικού Προβλεπτού της θαλάσσης είναι γνωστά δύο. Ένα του Γεωργίου Γριμάνη, γενικού προβλεπτού της Βενετίας εις την θάλασσαν του Ιονίου, της 11 Νοεμβρίου 1738, διά του οποίου παραχωρούνται ως φέουδα αι δενδρώδεις εκτάσεις «Πορή», «Παλιάμπελα» και «Φτέρη» εις τον Ιταλόν καπετάνιο Αυγουστίνον Βαλεντίνη και άλλο της Βενετικής Γερουσίας, Decreto του έτους 1727, που δίδει ως φέουδα εις τον Γεώργιον Κονεμένον, ηπειρώτην οπλαρχηγόν, τας εκτάσεις «Λιόσα»,[∇] το βουνό του Αγίου Θωμά και το «Σκαφιδάκι». Οι πρώτες-πρώτες τιμαριωτικές οικογένειες καπεταναίων συμμάχων των Βενετών, που τους έφερον αυτοί και τους εγκατέστησαν εις Πρέβεζαν ήσαν οκτώ. Του Τριανταφυλλίδη ή Χαΐδου, του Γερογιάννη, του Τσαβαλά, του Διγόνη, του Τσουμάνη, του Παπαδοπούλου, του Κονεμένου και του Μαλτέζου.

Κατόπιν ήλθαν και εγκατεστάθησαν με τον καιρό εις Πρέβεζαν και άλλοι Ιταλοί ή Δαλματοί όπως ο προαναφερθείς Βαλεντίνης, ο Γκενοβέλης, ο Ματζιόρος ή Μπάλκος, ο Τσαρλαμπάς, ο Λουρόπουλος ή Μαρίνος, ο Κεχράς, ο καθολικός ιερέυς Δον Μιχαήλ Ρέτζιο. Ο τελευταίος εγκατεστάθη κατ' αρχάς εις το Μεγανήσι της Λευκάδος με διάταγμα του Γεωργίου Γριμάνη της 13¹⁵ Οκτωβρίου 1739 και έπειτα, όταν οι Βενετοί έκτισαν στην Πρέβεζα τον καθολικό ναό του Αγίου Ανδρέου, που τον είχαμε για μουσείο και καταστράφηκε από τις Ιταλικές βόμβες στον πόλεμο του 1940-41, ήλθε εις την Πρέβεζαν ως εφημέριος του ναού τούτου.

Οι νέοι ούτοι ιδιοκτήτες ευρέθηκαν σε δύσκολη θέση διά να εφαρμόσουν το πρόγραμμα της Βενετίας, δηλαδή το κόψιμο των αγρίων δένδρων των δασών και την καλλιέργειαν της ελιάς. Έπρεπε και τα δάση να κόψουν, γιατί την ξυλεία τους την εχρειάζετο το ναυτικό της Βενετίας και καλά να τα έχουν με τους Πρεβεζιάνους ή Ξηρομερίτες, παλαιούς και τούτους μισθοφόρους στρατιώτας, που τους έφεραν οι καπεταναίοι τους εις την Πρέβεζαν ή που μόνοι τους κατά διαστήματα ήρχοντο, αφού εσταμάτησε ο πόλεμος και δεν είχαν δουλεία και χωράφι στα χωριά τους. Για τους μικρούς αυτούς άσημους στρατιώτες η ψαροσύνη και η εκμετάλλευση του

[∇] Η περιοχή *Λιόσα* βρίσκεται δυτικά της λιμνοθάλασσας *Γκαβογιάννη*, στη νότια πλευρά της χερσονήσου του Αγίου Θωμά, ανατολικά του οικισμού *Ψαθάκι*. Στην περιοχή *Λιόσα* βρίσκονται οι εγκαταστάσεις του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Τ.Ε.Ι.) Πρέβεζας.

δάσους ήταν πρώτης τάξεως ανέξοδη δουλειά. Ευρέθηκε η λύση που το τιμαριωτικό καθεστώς της εποχής εκείνης είχε καθιερώσει από αιώνες στις Ευρωπαϊκές χώρες. Οι μεγάλοι τιμαριούχοι καπεταναίοι προσέλαβαν και εγκατέστησαν στα τιμάρια τους τούς ακτήμονες πρώην στρατιώτες τους, ως κολλήγους (σέμπρους) εμφυτευτάς και καλλιεργητάς. Ούτοι θα έκοβαν τα δάση και θα ανελάμβαναν διά διάστημα, πέραν των τριών ετών τουλάχιστον, να φυτεύσουν ελιές και καλλιεργούν τα τιμάρια παρέχοντας «εδαφονόμιον» εις τους Αφεντικούς (ιταλιστί livello). Έτσι έγινε εις την Επτάνησον όπου τα απέραντα κτήματα με τις ελιές των Θεοτόκη, Ζερβού κ.λπ., έτσι έγινε και εις Πρέβεζαν.

Το ποσοστόν της εδαφονομής ήτο το $\frac{1}{3}$ συνήθως της παραγωγής σιτηρών ή καρπών ή το $\frac{1}{2}$ της κάθε δεύτερον έτος παραγομένης εσοδείας του λαδιού. Εις αυτήν την δεύτερην περίπτωσιν η τιμαριωτική σχέσις αγροδότη και αγρολήπτου εκαλείτο «μετζάρα» (Mezzara).

Εδαφονόμιον επλήρωναν εις το Δημόσιον Ταμείον της Βενετίας και όσοι Επτανήσιοι ή ξένοι, έλαβον εις την κατοχήν τους, μετά την εγκατάστασιν των πρώτων καπεταναίων αδιανεμήτους γαίας. Αυτοί ήλθαν εις Πρέβεζαν μεταξύ 1720 έως 1750.

Εκτός της κατά τον τρόπον τούτον φυτεύσεως των ελαιοδένδρων, από τα 1740 και εδώθε, πολλές φορές μικροί νοικαράιοι, προερχόμενοι ιδίως από την αναπτυσσομένην, μέρα την ημέρα, τάξιν των ψαράδων και πλοιοκτητών, αγόραζαν από τους μεγαλοκτήμονες παλιούς καπεταναίους και προύχοντες ιδιοκτήτες κάμποσα στρέμματα δασωμένης εκτάσεως ή χέρσου χωραφιού και ανελάμβαναν διά λογαριασμό τους, να τα φυτεύσουν ελιές, πληρώνοντες ένα εφ' άπαξ συμφωνημένον τίμημα. Ενίοτε ενοίκιαζαν την έκταση αυτή από τον τιμαριούχο δίδοντας το καθωρισμένον εδαφονόμιον, με τον όρον που ανεγράφετο εις το συμβόλαιον, να την φυτεύσουν με ελιές. Τα τελευταία αυτά ελαιοκτήματα πολλές φορές εγινόταν οριστική ιδιοκτησία των αγροληπτών με την εξαγορά τους από τούτους. Σημειωτέον ότι στην Κέρκυραν μόλις το 1894 ήρχισε το φεουδαλικό καθεστώς της εδαφονομής και δουλοπαροικίας ταύτης να καταργείται.²

² Οι ψαράδες και εμποροπλοίαρχοι που οικονομούσαν ένα κεφάλαιο αξιόλογο από τις δουλειές των συνήθως έκτιζαν (άνοιγαν) δικά τους λιτροβειά, συναγωνιζόμενοι τα δύο-τρία λιτροβειά των προυχόντων. Στα λιτροβειά τους οι πλοίαρχοι δούλευαν προσωπικώς επί κεφαλής του τσούρμου και έτσι από Καραβοκύρηδες ή Καραβοκυραίοι της θάλασσας εγινόταν Καραβοκύρηδες του λιτροβειού. Όταν και αυτοί παραχόντραιναν με τον καιρό και με

Η Βενετία διά να κεντρίση τον ζήλο διά το φύτευμα της ελιάς, διότι είχε τη μονοπώληση του λαδιού, απ' όπου εισέπραττε αρκετά τσεκίγια, όπως θα δούμε έδινε και γενναίες χρηματικές αμοιβές και στους καπεταναίους τιμαριούχους και στους ελεύθερους μικροκτηματίες καλλιεργητές της ελιάς.

Οι συγγραφείς που ασχολήθηκαν με την ιστορίαν της Βενετίας και το Δημοσιονομικόν της σύστημα αναφέρουν καθένας διάφορες αμοιβές χρηματικές. Ο Ιταλός ιστορικός Κάρολος Botta γράφει ότι η Βενετία έδινε 42 τσεκίγια διά 100 φυτευμένα ελαιόδενδρα. Ο άγγλος συγγραφέας ο Νταίβη επίσης ότι έδινε 42 τσεκίγια (Βενέτικα φλωριά) εις κάθε εκατοντάδα φυτευμένων ελαιοδένδρων.

Άλλος συγγραφέυς αναφέρει ότι έδινε ένα τσεκίνο διά κάθε φυτευόμενον ελαιόδενδρον. Ο καθηγητής Ανδρέας Ανδρεάδης γράφει στο φυλλάδιόν του: «η Ένωσις της Επτανήσου και η Διοίκησης της Προστασίας», το 1907, ότι η Βενετία έδινε 360 δρχ. διά την φύτευσιν εκατόν ελαιοδένδρων. «Ούτω δε κατωρθώθη», γράφει ο αυτός συγγραφέυς «να φυτευθώσι δύο εκατομμύρια ελαιών και ανέλθη η εξαγωγή εις 60.000 βαρέλας περίπου ανά δεύτερον έτος».³ Ο Ανδρεάδης δεν διαστέλλει αν εις ταύτα υπάγονται και τα ελαιόδενδρα της Πρεβέζης, Πάργας, Τζαμουριάς, που ανήκουν και τα μέρη αυτά εις την συσταθείσαν πολιτείαν της Επτανήσου διά της συνθήκης του 1718.

Η φύτευσις των ελαιοδένδρων ενεργείτο υπό τον έλεγchon των επί τούτω διοριζομένων εγχωρίων υπαλλήλων, οίτινες εκαλούντο «Επιστάται επί της εμφυτεύσεως των ελαιοδένδρων» (Presidenti sopra gli impianti delli olivi). Μέγα ενδιαφέρον διά την συνεχή φύτευσιν ελαιοδένδρων είχαν επιδείξει ο Γενικός Προνοητής θαλάσσης Αυγουστίνος Σαγρέδιος.⁴

τα κέρδη, έβαζαν άλλον ειδικό στο πόδι τους που λέγεται και σήμερα ακόμη Καραβοκύρης. Λιτροβειά τιμαριούχων στην Πρέβεζα αναφέρω ένα του Γκινάκα, του Κονεμένου, της Μίνας Κονεμένου, του Γερογιάννη, του Σκέφερη. Λιτροβειά θαλασσινών και μικρονοικοκυραίων κατ' αρχάς που με τον καιρό όμως επλούτησαν από τις αποκοπές ελιών, είναι του Καλανζάκη, του Κολλαδιήμα, του Τόλια και άλλων. Τα ελαιοτριβεία είναι ιστορική απόδειξη, ότι αυτοί που τα είχαν κάποτε, ήσαν μεγάλοι ελαιοκτηματίαι τιμαριούχοι, όπως τους αλευρόμυλους στα απέραντα αγροκτήματα του σιταριού στην Ευρώπη, τους είχαν ιδιοκτησία οι κόμητες και βαρώνοι.

³ Μία βαρέλα λαδιού περιείχε 7 σταμνιά. Ένα σταμνί λαδιού ήτο μέτρον χωρητικότητος 18 λίτρες ενετικές βαρειές και 9 ουγγιές. Έτσι μετρείται και σήμερα στα λιτροβειά το λάδι. Μια βαρειά βενετική λίτρα είναι σχεδόν 150 δράμια.

⁴ Μαχαίρας Κωνσταντίνος, *Η Λευκάς επί ενετοκρατίας, 1684-1797*, Αθήναι 1951, σελ. 61.

ΕΙΚΟΝΑ 1: Τμήμα του ενετικού ελαιώνα της Πρέβεζας
(Φωτογραφία Χάρη Μπίλιου, Μάιος 1992)

Με όλην την αμοιβήν διά την ανάπτυξιν της ελαιοφυτείας, οι πρώτοι οικισταί της περιοχής –εννοώ τους αγρολήπτας– και οι άλλοι νέοι άποικοι που συνεχώς συνέρρεον εις Πρέβεζαν, είτε ως τυχοδιώκτες, είτε ως φυγό-δικοί της Τουρκικής Δικαιοσύνης, εσαμποτάριζαν την φύτευσιν της ελιάς και κρυφά ξερρίζωναν τα νεαρά ελαιόδενδρα και εις άλλα έβγαζαν ολόγυρα τη φλοίδα για να ξεραθούν, ιδίως οι ποιμένες και σκηνίτες βλάχοι που ήθελαν τα μέρη αυτά ελεύθερα και απλήρωτα βοσκοτόπια και χειμαδιά των ποιμνίων τους. Το 1937-38 που υπηρετούσα στην Κατούνα του Ήρω-μέρου, οι χωρικοί κατέστρεφαν τις κεντρωμένες ελιές των κτηματιών, για

να έχουν το δικαίωμα να πηγαίνουν στα δάση όπου ήσαν αυτές, να ξυλεύονται ανεμπόδιστα και απλήρωτα και να βόσκουν τα γίδια των. Ο άνθρωπος δυστυχώς αποβλέπει στο «παραυτικά συμφέρον» ενώ η ελιά αργεί να καρποφορήσει και του φέρει κέρδος.

Εχρειάσθησαν αυστηρά μέτρα διά την εμπέδωσιν της αγροτικής τάξεως και οικονομίας. Την αρμοδιότητα αυτήν είχαν οι Προβλεπταί των ζημιών του κάμπου, ειδική βενετική αγροτική ασφάλεια για τον σκοπόν κυρίως τούτον συσταθείσα. Έτσι εις διάστημα ογδόντα χρόνων (1718-1798) ανεπτύχθη ο ελαιών της Πρεβέζης.

Μεγάλα ελαιοκτήματα, «Λιοστάσια», είναι γνωστά και τώρα εις τους Πρεβεζάνους με το όνομα του πρωταρχικού τιμαριούχου που τις εκαλλιέργησε με τους εμφυτευτάς (σέμπρους) του, π.χ. το λιοστάσι του Τσαρλαμπά, του Μαλτέζου, του Γκινάκα, του Κονεμένου, του Βαλεντίνη και έπειτα του γαμβρού του καπετάν Αλεξάνδρου, του Σκέφερη, καπετάν Δήμου κλπ. Πολλά έχουν διαλυθή και πωληθή κατά μέρη. Όσο για τα λιοστάσια των ναών της πόλεώς μας αυτά είναι δωρεαί –«λάσσα»– φιλοθρήσκων και άκληρων πατριωτών Πρεβεζάνων, για τα οποία ξέρουμε πως η τουρκική εξουσία δεν τα επείραξε.

Εκτός από τα ανωτέρω γνωστά ονόματα καπεταναίων που επήραν κλήρους εις Πρέβεζαν από τους Βενετούς, και η αλβανικής καταγωγής οικογένεια του Δούσμανη, που ήταν σύμμαχος των Βενετών στον πόλεμόν τους κατά της Τουρκίας (1686-1699), είχε πάρει κτήματα εις Πρέβεζαν εις τοποθεσίαν «ένθα μέχρις εσχάτων εσώζετο στήλη ήτις εκαλείτο του Γέρο Δούσμανη» γράφει ο Ζακύνθιος ιστορικός Χιώτης εις τα «Ιστορικά Απομνημονεύματά του».⁵ Από την Πρέβεζαν η οικογένεια αυτή έφυγεν, όταν αυτή παρεχωρήθη με την συνθήκην του Κάρλοβιτς (1699) εις τους Τούρκους, εις Κέρκυραν, «όπου ενεγράφη εις την χρυσήν βίβλον των ευγενών», γράφει ο ίδιος ιστορικός. Ταυτόχρονα είχαν μετοικήσει εις Λευκάδα, από τον φόβον των Τούρκων, και 78 από τας οικογενείας των παλαιών Πρεβεζάνων, στους οποίους η Βενετία έδωσε κλήρους. Μετά το 1718 λίγοι-λίγοι αυτοί ξαναγύρισαν, όχι όλοι, στον τόπον τους, όπου η Βενετία τους έδωσε τα μέσα να ξαναδημιουργηθούν, ως καλλιεργηταί και ελαιοκτηματiai.

Η αύξησις του εισοδήματος των κατοίκων από την καλλιέργειαν της ελιάς και η ανάπτυξις και βελτίωσις διά των Βενετών των μέσων της ψα-

⁵ Χιώτης Παναγιώτης, *Σειρά Ιστορικών Απομνημονευμάτων*, τόμ. Γ', Κέρκυρα 1863.

ροσύνης επέφερε και του πληθυσμού την αύξησιν. Όταν δε οι Βενετοί έκαμαν την Πρέβεζαν εμπορικόν λιμένα εξαγωγής των βοδιών, αρνιών, μαλλιών, ψαριών και του λαδιού της περιοχής της και της Ηπείρου, τότε πιο πολύ ηυξήθη ο πληθυσμός της. Καθ' όλο το διάστημα της Βενετοκρατίας (1717-1797) διετέλεσε το καταφύγιον της ελευθερίας των καπεταναίων και κλεφτών της Ρούμελης και απέβη μια Πανελλήνιος Σαγκάη. Ξέρουμε ακόμη ότι ο ανεφοδιασμός των Σουλιωτών εις όπλα και τ' άλλα μέσα της λιτής ζωής των διεξήγετο από την Πρέβεζαν και την Πάργαν. Από το λιμάνι της εισήγοντο στην Ήπειρο τα Βενετσάνικα κομψοτεχνήματα της υαλουργίας και οικοσκευής.

Κατά τον Ιταλόν περιηγητήν Σκροφάνι το 1794 η Πρέβεζα είχε 10.000 κατοίκους,[□] το δε 1718 που την επήραν οι Βενετοί, είχε, κατά τον ίδιο συγγραφέα 60 μόνον καλύβες ψαράδων και ποιμένων. Εις τας παρομονάς του χαλασμού της (12.10.1798) από τον Αλή πασά, οι αδελφοί Στεφανόπολι, απεσταλμένοι του Ναπολέοντος εις την Μάνην, που πέρασαν, γυρίζοντες στην Γαλλία, από την Πρέβεζαν, αναφέρουν ότι η Πρέβεζα είχε 14.000 ψυχάς,[◇] αριθμός κάπως υπερβολικός. Το ότι όμως οι Γάλλοι οργάνωσαν στον καιρόν της κατοχής της πόλεως (Ιούλιος 1797 έως 12.10.1798) πολιτοφυλακήν από 2.000 άνδρες, όχι 200 που γράφει ο Πουκεβίλ, δείχνει φανερά ότι τότε η Πρέβεζα ήταν πυκνά κατοικημένη.

Σχετικά με το λάδι τα εξής έχω να σημειώσω. Η Βενετία είχε την μονοπώλησιν του λαδιού σ' όλη την Επτάνησο και τα Ηπειρωτικά εξαρτήματα αυτής. Ο Καθηγητής Ανδρεάδης γράφει ότι η ετησία εξαγωγή λαδιού από την Πρέβεζαν έφθανε την αξίαν των 2.000 τσεκινίων, εισέπραττε δε η Βενετία τελωνειακόν δασμόν 36 σολδία κατά τσεκίνιον εκτός τού φόρου τού διοδίου διά τού στομίου τού Αμβρακικού, που ήτο 8 σολδία διά πλοία που θα κατευθύνονταν εις Οθωμανικούς λιμένας, και 1% αν ταύτα έπλεαν εις άλλα μέρη.⁶ Και τους τελωνειακούς δασμούς η Βενετία τους εξεμίσθω-

□ Scrofani Xavier, *Voyage en Grece, de Xavier Scrofani, Sicilien, fait en 1794 et 1795; traduit de l'italien, par J. F. C. Blanvillain, traducteur de Paul et Virginie. Avec une Carte generale de la Grece ancienne et moderne, et dix Tableaux du commerce des îles dites Venetiennes, de la Moree, et de la Romelie meridionale*, Paris et Strasbourg, 1801, σελ. 17.

◇ Stephanopoli Dimo and Nicolo, *Voyage de Dimo et Nicolo Stephanopoli en Grèce pendant, les années V et VI, (1797 et 1798 v. st.)*, tome second, Paris 1800, σελ. 142.

⁶ Ανδρεάδης Ανδρέας, *Περί της οικονομικής διοικήσεως της Επτανήσου επί Βενετοκρατίας*, Εν Αθήναις 1914.

νε, φυσικά εις ομογενείς, για να μην έχη ενοχλήσεις, αν απ' ευθείας με υπαλλήλους της τους εισέπραττε.

Το 1760 εξήχθησαν διά Βενετιάν από τον Αμβρακικόν 1.000 βαρέλια ελαίου «όπερ ετιμάτο προς λίρας Ενετικής 110 το βαρέλι ήτοι αξίας 2.292 τσεκίνια».⁷

Εισέπραττε δε και τοπικόν φόρον κατά την έκθλιψιν του ελαιοκάρπου που έφθανε μίαν λίραν βενετικήν διά τρία τσουκάλια ελαίου, που εισεραπάττετο εις τα λιτρουβεία, είτε εις είδος, είτε εις χρήμα, από τον εκμισθωτήν τούτου. Μία λίρα = 0,21 της προπολεμικής δραχμής.

Το τσουκάλι ή rignatta ήτο μέτρον λαδιού από 6 βενετικές λίτρες και 3 ουγγιές (1 λίτρα = 150 δράμια ή 477,05 γραμμάρια. 18 λίτρες και 9 ουγγιές κάμνουν ένα σταμνίον. 7 σταμνία κάμνουν μια βαρέλλα).

Κατά το έτος 1757 από την Πρέβεζα και Βόνιτσαν, που υπήγετο εις το Ταμείον Λευκάδος, οι Βενετοί είχαν έσοδα 1.561,12 τσεκίνια. Ένα τσεκίνι υπολογίζεται εις 1.120 περίπου προπολεμικός δραχμάς.

Η εξαγωγή σταριού, αραβοσίτου, κριθαριού και βρώμης από το λιμάνι μας έφθανε το 1771, τότε που έγινε η κωδικοποίησις των φορολογικών διατάξεων της Βενετίας, τα 15.272,2 τσεκίνια. Των λαχανικών, οσπρίων και μαλλιών η εξαγωγή ήταν αξίας 1.909,2 τσεκίνια. Ταύτα κατά τον Ανδρεάδη. «Η φορολόγησις του ελαίου εν Βενετία του οποίου αυτή είχε το μονοπώλιον, ήτο τετραπλασία του εν ταις Ιονίοις νήσοις. Εκ τούτου και του μονοπωλείου του Επτανησιακού άλατος, η Βενετία είχε κέρδος 48.000 δουκάτα ένα έτος».⁸

Ο αριθμός των ελαιοδένδρων της Πρεβέζης στα 1912 έφθανε τα 135.000 περίπου. Οι πυρκαϊές, το ξερρίζωμα και η δημιουργία περιβολιών εμείωσαν τον αριθμόν γύρω στα 105.000 (απογραφή του 1940). Έχουν καλλιεργηθή όμως άλλα τόσα περίπου εσπεριδοειδή και οπωροφόρα. Το 1938, έτος μεγάλης παραγωγής, παρήχθη λάδι 500.000 οκάδες περίπου, εφέτος προβλέπεται να φθάση τις 800.000.

Λόγω μικρού ειδικού βάρους του λαδιού μας εν σχέσει προς το τής Καλαμάτας και διότι έχει χρώμα κίτρινο και δεν καπνίζει καιόμενον, εχρησιμοποιείται για τα άπειρα κανδήλια των πολυαριθμών εκκλησιών της Αγίας Ρωσικής Αυτοκρατορίας και επί Βενετοκρατίας και Τουρκοκρατίας.

⁷ Μαχαίρας Κωνσταντίνος, *Η Λευκάς επί ενετοκρατίας, 1684-1797*, Αθήναι 1951, σελ. 194.

⁸ Ανδρεάδης Ανδρέας, *Περί της οικονομικής διοικήσεως της Επτανήσου επί Βενετοκρατίας*, τόμ. Β', Εν Αθήναις 1914, σελ. 236.